

AHMET DAĞ

İlk, orta ve lise tahsilini Ankara'da bitirdi. Atatürk Üniversitesi Felsefe Bölümü'nü (1999) bitirdikten sonra Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe Tarihi Anabilim Dalında *Jean Baudrillard'ın Simülasyon Kuramının Temellendirme Çabası* adlı tezle yüksek lisansını tamamladı. (2009). Kırklareli Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde *David Hume Felsefesinde Din-Ahlak-Siyaset İlişkisinin Temellendirilmesi* adlı tezle doktorasını tamamladı. (2015). Doktora tezinin araştırmaları için kısa bir süreliğine İngiltere/ Cambridge'de bulundu. Halihazırda Prof. Dağ Türk-İslam Düşüncesi, Batı Felsefesi, Çağdaş Felsefe, 21. Yüzyıl Felsefesi, dijitalleşme, modernite ve post-modernite, transhümanizm, posthümanizm, yapay zeka gibi konu ve alanlar üzerinde felsefi çalışmaları sürdürmektedir.

Ahmet Dağ

İNSANIN DÜŞÜŞÜ

GERÇEKLİKTEN HİPER-GERÇEKLIĞE

İNSANIN DÜŞÜŞÜ

GERÇEKLİKTEN HİPER-GERÇEKLİĞE

KUTADGU / DAL - DÜŞÜNCE - POSTMODERNİZM

Yayınevi Editörü : Ramazan Serhat Aslan
Yayın Yönetmeni : Muhammed Yasin Can
Yayınevi Ser. Nu. : 53697

ISBN | 978-625-95162-5-7
Kutadgu Yayınları'nın 24. eseridir.

Ahmet Dağ tarafından kaleme alındı.
İbrahim Lütfi Oruçoğlu ve Burak Bakır editörlüğünü üstlendi.
Ahmet Balatlı son okumasını gerçekleştirdi.

Kapak Ömer Faruk Yıldız tarafından tasarlandı.
Mizanpaj Bilal Şenel tarafından yapıldı;
metinde 11 punto Baskerville fontu kullanıldı.

1. Baskı, 1. Edisyon, Aralık 2024, İstanbul

© Eserin tercümeden doğan yayın hakları Kutadgu Yayınları'na aittir.
Baskı, Özkaracan Matbaacılık (Mat. Ser. Nu: 45469)

KUTADGU

Aziz Mahmud Hüdayi Mah. Tepsi Fırını Sok. No:9/3
Üsküdar/İstanbul
0 850 304 17 58
kutadgu.com.tr
iletisim@kutadgu.com.tr
@kutadgu_m (twitter, instagram, youtube)

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
I KÜLTÜR, HAFIZA VE MÂNANIN YİTİMİ	11
1.1 Yeraltından İstiraplar	13
1.2 Mestroviç ve Ritzer Bağlamında Paketlenmiş Topluma Doğru	17
1.3 Çiğliliğin Yankısızlığı Okumamakta Direniş	28
1.4 Dil ve Yazın Estetiğini Kaybetmenin Ağır Bedelleri	33
1.5 Semavi Olandan Kopuşun Ağır Faturası: Kulluğun Tasfiyesi	41
1.6 Düşüncenin ve Hakikatin Yitirilmesi ve Unutmak	49
1.7 Hakikatin Yutulduğu “Oyuk”	54
1.8 Hakikatin Üzerine Kapanan Sanalın Hegemonyası	58
1.9 Kriminal Bir Suç Aleti Olarak Televizyon	65
1.10 Yeni Bir Kölelik Biçimi Olarak: Sanallik	74
1.11 Algının Olgulaşması: Yeşil Yeleğin Sarı Yeleğe Dönüşümü	80
II GERÇEKLİK'TEN HİPER-GERÇEKLİĞE GEÇİŞ	
2.1 Mekânîk Çağ'dan Sibernetik Çağ'a Dönüşüm	93
2.2 Bilim ve Teknoloji Çığır mı Açıyor Çığ mı Düşürüyor?	101
2.3 21. Yüzyılın Üç Devrimi: Metaverse, Robotik/ İnsansı Robot ve Fizik/Kuantum Dolanıklığı	107

2.4 Dijitalleşmenin Araçsallaştırdığı İnsan ve Hayat	110
2.5 Mekânîk Panoptikon'dan Sanal Panoptikon'a: Gözetim	116
2.6 Dijitalleşmiş ve Transhümanist Çağ'da İnsan Kalmak	122
2.7 Platon'un Sanal Mağarası	129
2.8 Platon'un Mağarasına Geri Dönüyoruz: Metaverse	133
2.9 Gayb'dan Kopan Aklın Sanallığı Seyrederken Gaib'e Seyir Etmesi: Sanallık ve Metaverse	140
2.10 Mekânların, Kimliklerin ve Fiillerin Replikası: Metaverse	147
2.11 Yeni Teknolojiler (Metaverse, YZ) ve Eğitim	154
III HİPER-MODERNLİK VE YENİ İNSAN	
3.1 Kendinden Önceki Yüzyıllardan Çok Farklı Bir Yüzyıl Olan 21. Yüzyılı Yaşarken	163
3.2 Antroposen Çağ'dan Antropo-teknik Çağ'a: Yeni İnsan ve Sorunlar	168
3.3 İnsanlık İçin Yaşanmamış Bir Tecrübe: Alternatif Zekâ: YZ	173
3.4 Tabiata ve Fıtrata Bir Müdahale Olarak Transhümanizm	182
3.5 Hiper-Teknolojik ve Ultra Gerçeklik Düzende İktisadi ve Siyasi Olarak Yeni Bir Dünya	197
3.6 Tıp Diktatörlüğü ve Dijital Tahakküm	205
3.7 Sanalda İnsan Olma Mücadelesi	212
3.8 İnsanın Terkedilişi: Dijital ve Siber Bedenler	218
3.9 Tekilleşme ve Ölümsüzleşme Çabası ve Mükellefiyet	224
3.10. Gerçeklikten Koparılan İnsanın Enformatik/Sanal Dünyaya Dalışı	232
3.11 Semasını/Semavâtını Yitirmiş İnsanın Arzî Olandan Koparak Arızî/Eğreti Hâline Gelişi	241
Genişletilmiş Kaynakça	251
Atıf ve Bilgi Sayfası	262

Modernite, Sanayileşme ve Kentleşmenin insan ve toplum hayatında meydana getirdiği dönüşüm teknolojikleşmeyle üstel biçimde olmaktadır. Düşünür, birey, toplum ve toplumsal etkileşim bakımından farklılıklarla birlikte çözümler yaşanmaktadır. Kitap, dil, düşünce, felsefe, şehir ve dindarlık gibi unsurları alımlama biçiminde dönüşümler yaşanmıştır. Söz konusu bu dönüşümler, simülasyon ve dijitalleşme sürecine geçişi gerektirmiştir. Dijital teknolojilerin zirvesi olan tekillik ve metaverse teknolojileri ise insanların gerçeklikten kopup hiper-gerçeklik düzlemine geçmesine neden olmaktadır.

Enformasyon teknolojisi; -yeni- çağ, insan ve hayat düzlemine doğurmuştur. Bu yeni çağın bilimsel, teknolojik, kültürel ve ideolojik hareketi transhümanizmdir. COVID-19 salgını hem dijitalleşme sürecini hem de transhümanist süreci tetiklemiştir. Bu yeni düzlemde insan, yeni hayat formu arayışı içinde olduğu gibi insanı çevreleyen iktisadi ve siyasi düzlemler de değişmektedir. Yapay Zekâ (YZ) ile doğada daha zeki olma çabası, tekilleşme ve ölümsüzlük çabası ile ebedileşme gayesi, insanın varlık alanını genişletip fanilik durumuna son verme isteği ve dürtüsüyle ilişkilidir.

Daha önce farklı zamanlarda ve farklı dergi ve yayınlarda yayımlanmış olan yazıların bütünlüklü bir biçimde bir araya getirilerek kitap hâline getirildiği bu çalışma; üç bölümden oluşmaktadır. Kitabın ilk bölümünde aydın-toplum, domine edilmiş ve imajlaştırılmış toplumların yapısı, bireylerin imajinatif kimliklere bürünmesi konu edinilmiş; düşünüş, duyuş ve yaşayış biçiminde meydana gelen dönüşümün modernlik

ve inanç algımızda yol açtığı değişikliğin meydana getirdiği düzleme yer verilmiştir. İkinci bölümde TV ile başlayan simülasyon sürecinin meydana getirdiği sanallaşma ve dijitalleşmenin internet ile daha da derinleşmesi konu edinilmiştir. Dijitalleşmenin insanı araçsallaştırmasına, bireysel hayatın mahremiyetinin yitirilmesine, bireysel nasıl kontrol altına alındığına, insanın hakikatten koparılıp sanallığa mahkûm edilmesine ve kayboluşuna değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise transhümanist sürecin yeni insan ve yeni hayata yol açışına yer verilmiştir. Kitabın tashihi ve içeriğın oluşturulmasında katkı sunan A. Edip Başaran'a, vakit konusunda fedakârlık yapan çocuklarıma ve annelerine teşekkür ederim.

KÜLTÜR, HAFIZA VE MÂNANIN YİTİMİ I

1.1 Yeraltından İstiraplar¹

İnsanoğlu, tarihsel serüveni boyunca karşılaşmış olduğu sürüklenmeler ve sarsıntılar karşısında sürekli “kurtulma” mücadelesi içinde bulunmuş ve “denge” arayışına girmiştir. Merkezî yetkeyi geriletme ve devlet otoritesini kırma çabası; R. Descartes’ın “cogito’su/düşünüyorum, o halde varım” önermesi ve I. Kant’ın “Aydınlanma Nedir?” makalesi ile eylemsellik kazanmıştır. Aydınlanma felsefesi ile öne çıkarılan bireyselleşme rüzgârı ve rasyonelleşme çabası, insanı modernliğin sıkıntıları içine sokmuştur. Aydınlanmanın avangart ve jakoben aydını, merkezî dini otoriteyi/kiliseyi geriletip bireyin üzerindeki siyasî/devlet otoritesini kırdıktan sonra bireyi nüfuz altına alıp manipüle etmeye çalışmıştır. Çağımızda manipülasyon aygıtlarının artmasıyla birlikte sağduyusunu yitiren aydın, bireyi bu aygıtların insafsız ellerine teslim etmiştir. Çağın içinde ‘avant-garde’ (aykırı/muhalif) aydına ilk tepki gösterenlerden biri Dostoyevski’dir. Dostoyevski, 40 yaş sıkıntılarını 1846 yılında yayımladığı *Yeraltından Notlar* kitabında ele almıştır. “Yeraltı, fare, duvar” sembollerıyla yaşanan bir toplumda düşünen bireyin sıkıntılarını ironik bir üslupla ortaya koymuştur. Alegorik bir anlatımı esas edinen Dostoyevski, farenin, bütün iğrençliğine rağmen kabullenici bir ahmak yaratığa göre daha asil olduğunu ifade eder.

1 Bu yazı 2002 tarihinde Umran Dergisi’nin Temmuz-95. sayısında yayımlanmıştır.

Ahmağın yani laboratuvar imbiğinden yaratılmış olmanın, çabuk inanabilirliği ve öç alma duygusu içinde bulunmasına rağmen fare öç alma duygusunu inkâr eder. Öç inkârcısı fareyle alay eden, hâkim durumunda bulunanlar tükürükleriyle cıvık bir çamur yığnında onu sarmıştır. Bu kuşatılmışlık içinde çırpınan farenin kurtuluş için tek yolu küçük deliğine kaçmaktır. İtilmişliğin ve kuşatılmışlığın çaresizliğinde olan fare kokuşmuş bodrumda nefrete gömülür ve bu duygu onda faizlenerek artar. Dostoyevski'nin bu yer altındaki varlığı yarı ümitsizlikle, yarı inançla, gem vurulmayan arzular içinde kıvrılır. Deliğine kaçan sonra da geri çıkmak isteyen fare, imkânsızlık taş duvarına çarpar. Dostoyevski'ye göre bu imkânsızlık taş duvarını oluşturan şeyler, postülalardır.

Kendisini de “yer altında” biri olarak niteleyen Dostoyevski, engel olan bu taş duvarı kırma taraftarıdır. Somut âlemde görünen somut bir düşmanın olmadığını ancak ortada gizil bir ıstırabın hâkim olduğunu düşünen yazara göre bu ıstırabın öznesi “dişi ağrıyan” 19. yy. aydınıdır. Bu aydın; ilkin görünmek istediği gibi masum bir kahraman değil sadece “miskin” ve “şirret” bir adamdır. Alınan ve ihtiraslı aydın, duyarlılığını yitirir ve kendi kendini bitirir. Ayrıca aydının gözünün güzel ve yüksek olan yerlerde olması onun düşünsel gücünü kırar.

Dişi ağrıyan ve bu ağrıyı etrafına yayan aydının kurmuş olduğu “sistem”den rahatsız olan Dostoyevski'ye göre kurulmuş olan bu sistemler, aşılması zor olan imkânsızlık duvarlarıdır. Aydının arzuyu determine etmeye çalışması da ayrı bir sorundur. Zihin inşasına soyunan aydın tabiatı gerçekte olduğu gibi ele almalıdır. İnsanın arzularının determine edilmeye çalışılması da insanı bir makinanın civatası hâline getirmeye çalışma isteğidir. Postmodern felsefi söylemin de temeli olarak görülen şey öznenin nesne konumuna indirilip

edilgenleştirilmesidir. Oysa insan, satranç oyuncuları gibi gayeyi değil, gayeye giden yolu sever.

Tanzimat'tan beri yaklaşık iki yüz yıldır “asrileşme” ve “Batılılaşma” sloganları ile kitleleri manipüle etme kaygısı içinde bulunan toplum mühendisleri, kendi toplumlarıyla duygusal bir ilişki kuramayıp toplumlarına karşı duygu ötesi bir psikoloji içinde bulunmuşlardır. Toplumla yalnızca yaşamsal faaliyeti sürdürme odaklı organik bir ilişki kuran hayat anlayışı, giyimi ve yaşadığı mekânın farklılığıyla beraber kendine has gettolar oluşturmuştur. Toplumunun sıkıntılarını göremeyen ve bunun karşılığı olarak toplum nezdinde de saygınlığını kaybetmiş olan aydınlar, kültürün ve fikriyatın hayattan çekilmesi sonucu bu alanda “tuhaf varlıklar” olarak vücut bularak bu boşluğu doldurmuşlardır.

Ne geleneğini, ne de modernliğini yaşayabilen toplumumuz, bu iki çizgi (gelenek-modernlik) arasında gelgitler yaşamaktadır. Türlerin karışması durumunu trans-politik/sıfırlama durumu olarak gören Baudrillard'ın modernlik sonrası “orji/orgazm sonrası patlama” olarak nitelediği vakıalar yaşanır olmuştur. Türk aydınının moda, futbol, siyaset, ekonomi, sanat vb. her alanda söylem üretebilen kimliği, ontolojik duruşu ve tavrı trans-politikliğe bir örnektir. Öyle ki tartışma programlarında medyatik, popülist ve biraz da saldırganca üsluba ve şahsiyete sahip olanların dikkate alınması da bundan sebeptir. Bu tutumun aldığı trajikomik hâli programlara seyirci ve alkış efektlerinin eklenmesiyle tasvir etmek mümkündür.

Baudrillard'ın “türlerin karışması” olarak nitelediği bu durum, düşüncesini yitiren bir adamın gölgesini yitirmesine oldukça benzer. Baudrillard gölgesini yitiren bu adamın kendini kaybettiği bir çılgınlığın içine düştüğünü ifade eder. Türk aydınının bu çılgınlığın içine düşmesiyle toplum özneleri

de aynı çılgınlığın içine düşmüştür. Ancak ne yazık ki ormanda bırakılan çocuğun kurt tarafından büyütülmesi gibi Türk toplumu da bu aydınlar tarafından büyütülüyor. Böylece ortaya patolojik (hastalıklı) bir durum çıkıyor. Bu durum yok olmuyor veya ölmüyor bilakis metastaz halinde çoğalıp ürüyor. Bu patolojik psikolojiyi taşımayan kişiler ise itibar edilmez kişiler oluyor.

Kuşatılmışlık ve alakasızlıkla karşı karşıya kalan toplumla birlikteliği olan aydınlar, kendi yeraltlarına kaçıyor. Herkesin kaçabileceği kendine ait bir yeraltısı var. Ancak asıl tehlike aydının “deliğine” kaçmasıdır. Bu çılgınlığın içinde aydın duvarı kırarak deliğinden çıkmalı, toplumun yanlışlarını ifade edebilmeli ve toplumun kulaklarına göre ağız olmalıdır. 18. ve 19. yy. aydınlarına bakıldığında aydın ve düşünürlerin yaşamış olduğu toplumların yanlışlarını kıyasıya eleştirdikleri görülür. J.J. Rousseau, J.P. Sartre ve Nietzsche gibi düşünürler bu çizgide olan ve yaşadıkları toplumları eleştirebilen düşünürlerdir.

Toplumumuzun hem magazin âleminde hem de futbol dünyasında yaşadığı çılgınlık, aydınımız tarafından bazı korkuları yüzünden eleştiri konusu bile yapılamamaktadır. Çünkü aydınımız, popülizm içinde boğulup kalmıştır. Deliğin içinden dışına kulak veren gerçek aydınlarımız bu anlamsızlıkları kültürel kökenleri ile ortaya koymak için deliklerinden çıkmak zorundadırlar. “Bu toplum adam olmaz, hiçbir şey yapmaya gerek yok” demek “yaşasın yeraltılar” demek mânasına gelir. Zaten duvarı koyanlar da gerçek aydını yeraltında tutmak gayesindedirler. Toplumunu içinde bulunduğu bu çılgınlıktan kurtaracak olan kişi, beyin kıvrımlarını toplumun çilesi ile doldurmuş olan aydındır. Şimdi bütün bu

söylediklerime bağlı olarak Bâbiâli’ye² konuşlanmış adamları ve Bâbiâli’yi ne yapmalıyız? Toplumun üzerine bir kene gibi yapışmış bu fikir emicilerini yer altından çıkıp kovmalı mıyız? Ne dersiniz?

1.2 Mestrovic ve Ritzer Bağlamında Paketlenmiş Topluma Doğru³

Yaklaşık iki yüz yıldır Batılılaşma çabasında olan toplumumuz belirsizlikler ve kargaşaların içine itilmiştir. Kültür ve toplum mühendisliğine maruz kalan toplum fertleri kültürel kodlarını, anlam haritalarını ve duygularını kaybetmiş; bilinç yaralanmasıyla karşı karşıya kalmıştır. Bireyler varlık sahası buldukları ortam içerisinde gelenek ve modernlikle ontolojik bir ilişki, post-modernlikle ise epistemolojik/entelektüalist bir ilişki kurmaya çalışmışlardır. Gelenek ile modernlik arasında gerilmiş ince bir ipte kimlik oluşturma çabası içinde olan bireyler, *bir söylem*⁴ olarak nitelendirilen postmodern bir anlayışta hayatla zihinsel bir ilişki kurup kişilik dominantlarını oluşturmak zorunda kalmıştır.

Birey; gelenek, modernlik ve postmodernlik süreçleriyle hem işitsel hem de görsel olarak dolaylı ya da dolaysız ilişki içerisinde. Bu üç sürecin bireyle olan ilişkisini sağlayan bir takım aygıtlar vardır. Bireyin gelenekle olan bağını sürdüren birinci kuvvet, aile ve çevresidir. Özellikle toplumumuz açısından düşündüğümüzde ve geleneğin mekânı köyden modernliğin mekânı kente geçişi 1970’li yıllar kabul ettiğimizde, “tek ayağını merkezinden koparamayan sosyolojik

2 Şimdilerde böyle bir yer olmasa da burada kastedilen Bâbiâli’ye konuşlanan aydınların bağlamıdır.

3 Bu yazı 2004 yılında Umran Dergisi’nin Temmuz-119. sayısında yayımlanmıştır.

4 Habermas, Deleuze, Guattari’nin tanımları bu şekildedir.

çevre, yoksa merkez mi?” fikri söz konusu olur. Kimilerine göre “ilkel” ve “kaba” görülen kimilerine göre ise “edep” ve “görgü” kavramları ile nitelendirilen fertler, modern bir hayatın külfetini çeken ailelerde torun sahibi kişiler olarak bir anlamda dışlanmakta ve itibarsız olarak kenarda oturtulmaktadırlar. Aslında bu sosyolojik merkez, gelenek ile modernlik arasındaki boyutun içtimai, iktisadi ve dinî zaaf ve imkânlarının farkına varabilecek niteliktedir.

Geleneğin toplumla bağımlı oluşturan ve yapaylıktan uzak olan doğal aygıtını “aile” olarak ifade ettik. Şimdi ise modernliğin toplumla bağımlı oluşturan aygıtları ortaya koyabiliyoruz. Modernlik, aslında toplumsal olarak ortaya yeni bir şey koymaz, eskiyi çarpıtır ve ona vizyon katar. Zaten modernliğin en çok eleştirilen yönü de özneyi edilgenleştirerek nesne hâline getirmesi değil midir?

Teknolojinin etkinliği girmiş olduğu mekâna ruhunu da katıp işgal edici yetisini kullanarak modernliğin mekânını ve aygıtlarını çoğullaştırabilmesidir. Modernliğin aygıtları doğal olmaktan çok yapay olduğu gibi işitsel ve görsel aygıtlardır. Modernliğin gelişmiş teknolojik aygıtları ile bireyler hem zihinsel soykırım hem de şahsiyetsizleştirme bombardımanı altında kalmışlardır. Zihinleri ve şahsiyetleri içdiş edilen genç bayanlar, moda ve kozmetik ürünlerin yapaylaştırıcı yetisiyle güzel, bakımlı, ince ve zarif bir gövdeyle; 6-15 yaş arası olan sabiler ise bilgisayar oyunları ile bağımlılaştırılmış zihinlere sahip olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Çocuklar, mekanik bir sese sahip olan ve kimlik oluşturan eriyik bir varlık sahasında yaşamaktadırlar.

Postmodernliğin ontolojik ve epistemolojik varlığıyla beraber toplumsal hayatımızda yer bulduğuna inanıyorum. Pratik hayatında gelenek ve modernlik arasında gelgitler yaşayan toplum bireyleri, ilk önce plastik sanatlarda ortaya

çıkan daha sonra felsefe ve edebiyat dünyasında yazınsal bir varlık bulan postmodern düşüncenin etkisinde kalmaktadırlar. Postmodern düşünce; tepkisel bir tavırla insanı akılcılaştıran, makinalaştıran, yapaylaştıran aydınlanmanın ve modernliğin karşısındadır. Bir tavır ve tepki olan postmodernlik, toplumumuzda yer yer görünürlük arz eder. Özellikle metropollerde modernlikten sıkılmış olan insanlar, doğaya dönüş arzularını dile getirirler. Hatta bu dile getiriliş, toplumumuzun dokusu olarak görülen arabesk müzikte de yer bulmuştur. Postmodernliğin “eleştiriselliği ve analitikliği” toplumun sıkıntılarını tespit etmekte kullanılabilir. Fakat postmodern anlayışın topyekün inşasına çalışılması da bireyi saçmalaştırır, parçalar ve anlamsızlaştırır.

Geleneksellik, modernlik ve postmodernlik düzlemlerinde kalan insanlarımız bu düzlemlerde hem olumlu hem de olumsuz karakterler kazanabilirler. Modernliğin özne üzerindeki tahribatları, anakronik, şizofrenik ve başboş bir yığın içinde bulunan (en azından toplum bugün için böyledir) toplumumuz için daha fazladır. Kutsalı içinde bulunduran yapıcı geleneksel anlayış ile modernliğin sıkıntılarını eleştirel bir bakışla onarmaya çalışan postmodern anlayış zaten olumsuz bir kişilik içinde bulunan toplum öznelerini daha da sağlıksızlaştırabilir. Yıllardır toplumsal sıkıntılarımızı sadece politik ve ekonomik krizlere bağlayan anlatılar ne yazık ki toplum sıkıntılarını tespit edememişler ve anlaşılır bir dille ortaya koyamamışlardır. Küreselleşen ekonomiler, siyasetler ve politikalar beraberlerinde küreselleşen toplumları ortaya çıkarmışlardır. Böylece insanların sıkıntıları, acıları, duyguları ve düşünceleri de evrenselleşmiştir.

Rutin ve sıradan bir yaşam anlayışına sahip olan insanlarımız manipüle edilmeye, edilgenleşmeye ve nesneleşmeye çok elverişlidirler. Gelişmemiş bir ekonomiye sahip olmasından

dolayı hayata midесinden bağlı olan fertler zihinlerini ve yüreklerini belirleyen manipülatif aygıtlara kendilerini teslim etmekten huzursuzluk duymazlar. Kendiliğini, duygu ve akıl birlikteliğini kaybeden toplumumuz tam anlamıyla Mestroviç'in "duygu ötesi" (post-emotional) kavramıyla nitelendirdiği toplum karakteriyle örtüşür. Mestroviç, Bosna ve Kosova fenomenini çok kültürlü anlayışın zıddı olduğu için aydınlanmanın antitezi olarak görür. Her ne kadar post-modern argümanların yetersiz olduğunu söylese de kendi söylemleri de postmodern bir karakter izleri taşıyan Mestroviç, edilgen ve kayıtsız modern bireyi "duygu ötesi birey" olarak adlandırıp Riesman'ın "iç tahminci" ve kitle halinde enformasyon tüketicisi hâline gelen "öteki-yönelimli" tipi ile bağdaştırır.

Duygu ötesi toplumdaki bireyi "...bezgin, bir şeye bulaşmaya tövbeli hâle gelmiş ama olayların anlamlı olduğunu yeterince iyi bilecek kadar akıllıdır." şeklinde nitelendiren Mestroviç'e göre fert, eylemini duyguları ve akıl ile birlikte kalbi ve beyni arasında denge oluşturarak yapar. Modern toplum fertleri ise bu dengeyi kaybetmiştir. Ekonomik ve siyasal sorunların traği-komedileştiği ülkemizde fertler bezginlikleri, kayıtsızlıkları ve aşırı mâkuluyetçi karakterleri ile sorunların kökleşmesine yol açar. Akıl ve duygu birlikteliğini sağla(ya)mayan ve sağlıklı düşünme yeteneğini kaybeden toplumlar, olaylara ya tepki gösterirler ya da tepkisiz kahrılar. Nitekim son dünya kupasında toplumumuzun Milli Futbol Takımı dolayısıyla futbola göstermiş olduğu tepki, aslında ekonomiye, siyasete, dine vb. olgulara göstermiş olduğu tepki ile ortaklık içerir. Tabii ki bu tepkiler, fertlerin kendiliğinden oluşturduğu tepkiler olmayıp tamamıyla manipülatif tepkilerdir. Duygunun kaybolmadığını, var olduğunu ama mekanikleştiğini iddia eden Mestroviç, Ritzer'in

"McDonalddlaştırma" kavramına atıf yaparak duyguların da McDonalddlaştırıldığını yani önceden paketlenip tüketilebilecek lokma büyüklüğünde, akılcı olarak üretilmiş, "mutlu" öğünler haline getirildiğini söyler. O, kültürel kısırlıktan çok duygusal kısırlık içinde bulunduğunu, soyut duyguların kültür endüstrisi tarafından mekanikleştirildiğini ifade eder. Yine ona göre bu McDonalddlaştırılmış dünya, samimi duygu ve anlatıların yok olduğu bir dünyadır. Yine ona göre bu duygusal kısırlık, "şefkat yorgunluğunu" doğurur. Bu şefkat acımaya benzeyen tersyüz olmuş bir şefkattir.

Düşünsel temellerini aydınlamadan alan modernliğin aslında korktuğu başına gelmiştir. Kant'ın "Aydınlatma Nedir?" makalesi ile ortaya konan ergin olmayış durumunda olan aciz insan edilgendir. Onun yerine düşünen kitapları, onun sağlık sorunları ile ilgilenen doktoru, maneviyatını sağlayan bir din adamı vardır. Kant'a göre tüm bunlar, bireyi edilgenleştiren otoritelerdir. Duygulanımları ve düşünömleri olan etli kanlı/insan olan bu otoritenin yerine duygusuz, hissiyatsız, mekanik aygıtlar ikâme edilmiştir. Modern dünyada söz konusu olan fert iktidarını yitirmiş ve nesne konumuna düşmüştür. Böylelikle Kant'ın deyişimiyle insan yeniden ikinci kez ergin olmama durumuna gerilemiştir. Modernlikle bir süreç içerisinde değil de günöbirlik ve her an karşı karşıya kalan toplumumuz olaylara karşı garip duygu tepkileri vermektedir. Bu ilginç tepkiler, toplumun patolojikliğini ortaya koyar. Bir futbol maçı sonrası gösterilen tepkiler, masraflı ve üzücü sonuçlar doğurur. Bireyler, sevinç sonrası yüzlerce litre alkol, binlerce litre araç yakıtı harcayabilir ve geride birkaç ölü bırakabilirler.

Mestroviç, "duygu ötesi" kavramını Tolstoy'un bir romanında geçen; tiyatronun dışında soğuktan tir tir titreyen zavallı hizmetçisini aşığılarken, aynı zamanda oyundaki